

УДК 141.7:165.241

КОНЦЕПТ «СИМУЛЯКР» У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Ж. БОДРІЙЯРА

Скалацька О.В., кандидат філософських наук

Стаття присвячена розгляду варіативності концепту «симулякр» у філософії Ж. Бодрійяра. Традиційні уявлення про симулякр, що походять від ідеалізму Платона, отримують нове трактування в працях постмодерністів. Ж. Бодрійяр переніс розгляд даного поняття з онтологічного ракурсу в соціальний простір. Він обґрунтував багатогранність проявів симулякрів, показав процес залежності копії та оригіналу (співвідношення матеріального та сутнісного компонентів). Різниця між копією та оригіналом завжди суттєва, та сприяє знищенню оригіналу і домінуванню простору симулякрів.

Ключові слова: уявне, гіперреальне, копія, онтологія, порядок симулякрів, постмодернізм, реальне, симулякр, соціальний порядок.

Актуальність. Науковий доробок філософії постмодернізму ще не отримав однозначного визначення у філософському дискурсі. Представники філософії постмодернізму не тільки запропонували нові орієнтири розвитку філософії та аналізу соціальної дійсності, а й відродили інтерес до такого філософського поняття як «симулякр». Роботи постмодерністів викликали широкий інтерес з боку наукового співтовариства, що актуалізує питання розгляду поняття симулякр в історії філософії, та трансформації, що з ним відбулися у філософії постмодернізму. Одним з представників постмодернізму, в роботах якого поняття симулякр постає ключовим є Жан Бодрійяр. Незважаючи на різноманіття підходів до постановки проблеми симулякр у Ж. Бодрійяра, досі існують суперечливі і нерозкриті ідеї його творчості, що робить розгляд даного питання актуальним.

Питання філософії постмодернізму та теорії симулякрів Ж. Бодрійяра розглядається у роботах таких дослідників: А.А. Грицанова, Н.Л. Кацук, А. В. Дьякова, Н. О. Зінченко, Н.Б. Маньковської, О.А. Печенкіної, В. В. Ферроні та інших. У цих дослідженнях аналізується не тільки теорія симулякрів Ж. Бодрійяра, але й питання філософії постмодернізму та історії генези поняття «симулякр».

Мета статті полягає у розкритті змісту концепту «симулякр» у філософському дискурсі Ж. Бодрійяра.

Поняття «симулякр» (походить від лат. «*Simulacrum, Idola, Phantasma*») не має однозначного визначення не тільки в історії філософії, але і в концепціях представників одного напрямку (наприклад, постмодернізму). Історія поняття симулякр починається з античної філософії з ідеалістичної традиції Платона та атомістичного матеріалізму Тіта Лукреція Кара. У Платона симулякр позначав відмінність, що існує між світом ідей і нашим чуттєвим земним світом. На думку, В. В. Ферроні, Платон розглядаючи прояви симулякра в мистецтві, стверджує, що він «здатний породжувати «копії копій», що все більш віддаляються від джерела «реального», справжнього буття – світу ідей, що наближаються у своєму бездумному екстатичному розмноженні до повного небуття, а тим самим і наближають саме небуття, що загрожує поглинути світ» [9].

На думку Н.Б. Маньковської, історично поняття «симулякр» було «нейтральним» [6, с. 56]. Автор зазначає, що спочатку цей термін був пов'язаний з теорією мімесіса і визначався як подоба реально існуючим речам. Розвиток цього терміна відповідав створенню таких нових елементів повсякденного життя як «обманки», помилкові вікна, які згодом стали культурної особливості епохи Нового часу. Так сформувалося усе різноманіття поняття симулякр, яке мало визначення не тільки як подоби, але й як двійника, копії, заміни реально існуючого простору.

Філософія постмодернізму змогла по-новому обґрунтувати актуальність терміну симулякр, визначивши його як «щось протилежне – кінець наслідування», «муляж, ерзац дійсності, чиста тілесність, правдоподібна подоба, порожня форма – видимість, що витіснила з естетики художній образ і зайняла його місце» [6, с. 57]. Як зазначає В.В. Ферроні, Ж. Дельоз повторно запропонував поняття «симулякр» у «антиплатонічному дусі – як прагнення відмовитися від будь-яких «метадискурсивних» моделей, що породжуються (на кшталт платонівського «світу ідей»), щоб включитися

у вільну, нічим не обмежену гру нескінченних можливостей» [9, с. 225]. Інші дослідники первинність у відновленні поняття «симулякр» надають Ж. Батаю.

Радикальність змін поняття симулякр у філософії представників французького постмодернізму підкреслює й Н.О. Зінченко. На думку автора, варіативність поняття симулякр у постмодернізмі призводить до того, що виникає «парадоксальна ситуація» – «ми зараз маємо симулякр Платонівського симулякру» [5, с. 14]. Н.Б. Маньковська доходить висновку, що існує естетика симулякра, яка «найбільш адекватно виражає амбівалентність постмодерністських артефактів, відповідає їхній ігровій природі як іронічній «копії тіні»» [6, с. 57]. Незважаючи на те, що поняття симулякр постає одним з головних у філософії постмодернізму, сучасний філософський аспект розгляду даного поняття, у переважній більшості, зупиняється на його визначенні та функціонуванні у філософії Ж. Бодрійяра.

Про новаторство Ж. Бодрійяра у трактуванні поняття симулякр говорить низка дослідників цього питання. Усі вони звертають увагу на те, що філософ розглядає дану проблему не як античні мислителі у онтологічному ракурсі, а у просторі сучасної соціальної реальності. Виникнення та формування «самодостатніх, незалежних від трансцендентних зразків симулякрів» [5, с. 14] відбувається у соціальній дійсності, що, у цілому трансформує реальність у еру тотальної симуляції.

Перекладач текстів Ж. Бодрійяра О.А. Печенкіна, характеризуючи особливості його теорії, підкреслює, що на відміну від інших постмодерністів, він спирається не на постструктуралістську семіологізацію картини світу, а на філософсько-онтологічну традицію [7]. На думку О.А. Печенкіної, Ж. Бодрійяр доводить двозначність існуючої соціальної реальності, і пояснює симулякри як результат процесу симуляції («породження гіперреального»), «за допомогою моделей реального, що не мають власних витоків і реальності» [7]. Ж. Бодрійяр позначає поняттям «симулякр» «імітацію і заміну реального, одиницю підробленого сенсу,

ірреферентний знак» [8, с. 46]. При цьому він наділяє симулякри такими властивостями як: виробництво реального знаками гіперреального; перетворення реальності в гіперреальність; антиципація подій; ірреферентність; вибух, що спрямований всередину, і нерозрізнюваність складових опозиційної пари [8, с. 46].

У науковому дискурсі теорія симулякрів Ж. Бодрійяра має суперечливу оцінку. Так, А.В. Дьяков звертає увагу на той момент, що, в деяких випадках, її неправильно розуміють. Це простежується у тому, що іноді вважається, що Ж. Бодрійяр підкреслював, що «симулякр приховує від нас якусь «справжню» реальність (тобто в дусі Платона), то стверджується, що Ж. Бодрійяр наголосив реальність неіснуючою (тобто в дусі якогось примітивного поп-беркліанства)» [4, с. 68]. Обидва підходи, на думку А.В. Дьякова, є помилковими, і не розкривають суті такого поняття як симулякр. Незважаючи на те, що питання стосовно визначення симулякра в теорії Ж. Бодрійяра залишається відкритим, автор вказує, що Ж. Бодрійяру «вдалося зробити цей концепт наочним і в той же час «прозорим» для розуміння» [4, с. 68].

Для створення цілісного уявлення про теорію симулякрів Ж. Бодрійяра необхідно звернутись до творчості філософа. Питання симулякра розглядається Ж. Бодрійяром у низці робіт: «Символічний обмін і смерть», «Спокуса», «Симулякри і симуляція», «Прозорість зла», та інших. У творі «Символічний обмін і смерть» [1] він описує три порядки симулякрів, а в книзі «Симулякри і симуляція» [2] показує зв'язок симулякрів з уявним та характеризує їх вплив на реальне, що істотно для простору гіперреальності. Порядок симулякрів показує як розвиток промисловості, трансформація соціальних відносин створюють умови для діяльності та домінування простору симулякрів.

У своїй книзі «Симулякри і симуляція», Ж. Бодрійяр описує три порядки симулякрів. Розходження цих симулякрів полягатимуть в підставі, на які вони спираються, і, отже, їх прояві. Так, перший порядок

представляють натуральні симулякри засновані на образі, підробці, їхньою метою є «відновлення або ідеальна підстава природи за Божественною подобою» [2, с. 158]. Другий порядок – це продуктивні симулякри, їхньою основою є машинне виробництво і його продукція, вони спрямовані на підвищення продуктивності. Симулякри симуляції представляють собою третій порядок, витоком якого є інформація, «гіперреальність, націлена на тотальний контроль».

Сучасний світ, на думку Ж. Бодрійяра, виглядає наступним чином, «ми живемо у світі дивним чином схожому на оригінал – речі в ньому продубльовані за їхнім власним сценарієм» [2, с. 30]. У реальності відбувається така суттєва зміна як відсутність раціональності. Нові умови існування вже не є реальними, так як уявне не пов'язане з ним. Це виключно гіперреальне. Простір, який утворюється, перебуває поза зоною реальності і істини. Тепер раніше існуючі речі відроджуються в знаках, які «підвладні всім системам еквівалентностей, всім бінарним опозиціям, будь-якій комбінаториці» [2, с. 18]. Відбувається процес, в якому реальне замінюється знаками реального. Реальне позбавляється можливості самовиробництва, а гіперреальне «перебуває в укритті уявного». Тепер відмінність реального і уявного являє собою «повторення моделей і симулювати породженню відмінностей». Симуляція стирає навіть відмінності між істиною і хибним, реальним і уявним світами.

Розкрити всю багатогранність і глибину поняття «симулякр» в традиції Ж. Бодрійяра неможливо на сторінках однієї статті. Тому ми, дотримуючись рекомендації А.А. Гріщанова, який стверджував, що глави книги «Симулякри і симуляція» представляють окремі роботи, саме тому, в деяких випадках, скрутно простежити цілісність даної роботи [3, с. 155], зупинимося на розгляді окремого розділу його книги. Для аналізу ми обрали розділ «Рамзес, або воскресіння у рожевому світлі» глави «Процесія симулякрів» книги Ж. Бодрійяра «Симулякр і симуляція». У даному розділі філософ аналізує декілька подій, що існували реально, які здатні підкреслити саме ті суттєві

характеристики, якими наділів Ж. Бодрійяр поняття симулякр. Також, треба зазначити, що до даного розділу рідко звертаються критики та дослідники, що також надає можливість по-новому розглянути питання симулякра у творчості Ж. Бодрійяра.

Перший приклад, що наводить Ж. Бодрійяр, пов'язаний з етнологічними дослідженнями: аналізом онтологічного простору племені Тасаді, яке було знайдено в джунглях Філіппін у 1971 році. Цінність наукового відкриття племені полягала у тому, що воно проіснувало увесь час без спілкування із зовнішнім світом. Сучасні археологічні, лінгвістичні дослідження, що були проведені для більш емпіричного підґрунтя сприяли виникненню низки суперечностей та труднощів. В оцінці даної події вчені поділилися на дві групи: одні підтримували реальність того, що відбулося (і навіть подовжували дослідження), інші – заперечували достовірність існування племені Тасаді. Деяким журналістам навіть вдалося знайти підтвердження того факту, що роль племені зіграли місцеві жителі. Ж. Бодрійяр не аналізує історичність чи міфологічність даної події, він аналізує саму ситуацію для розгляду процесу створення простору симулякра.

Ситуацію, що виникла, Ж. Бодрійяр називає «моделлю симуляції всіх можливих індіанців попередньої етнології» [2, с. 25]. Функції етнології полягають в тому, щоб вивчити, пояснити, простежити за об'єктом дослідження (плем'ям). Але подібна ситуація змінює її об'єкт. Це вже не діалектика, а руйнування як самого об'єкта, а отже і науки. Плем'я стало «референтними симулякрами, а сама наука стала чистою симуляцією» [2, с. 36]. Етнологія «звільняється» від свого об'єкта вивчення і охоплює всі речі, «стає невидимою» переходить в інший вимір симулякрів. Ж. Бодрійяр доходить висновку, що «Ми всі Тасаді», тобто структура сучасного онтологічного (у тому числі й соціального) простору складається виключно з симулякрів. Етнологія змінила їхній простір і осмислення буття. Сенс процесу, якщо так можна назвати те, що відбувається в сучасному світі, показує вже не подвійність реального і уявного, а повну заміну всіх реалій

якимись моделями – симулякрами. Тобто, як і в світ індіців вторгнулась етнологія, і тим самим зруйнувала себе і світ індіанців, так само і в наш світ вторгнувся симулякр та руйнує його. Симулякр спочатку маскував існуючий простір, а потім замінив його «померлі відмінності, і воскресіння відмінностей» [2, с. 36].

З одного боку, відбувається зміна (руйнування за Ж. Бодрійяром) традиційної етнології, з іншого боку – простежується процес її переходу в анти-етнологію, яка «вводить псевдо-відмінність, псевдо-первісність, щоб приховати те, що це наш, саме наш світ став первісним на свій манер, тобто, спустошеним розходженням і смертю» [2, с. 27]. Так формується простір, у якому порядок симулякрів охоплює усі сфери, його сила і вплив на людей настільки великі, що здатні тільки розвиватися, змінити симулякри одного порядку іншим.

Продовжуючи ряд подій, що показує вплив симулякрів у різних сферах життєдіяльності, Ж. Бодрійяр наводить ще один приклад Печеру Ласко – пам'ятник епохи палеоліту, заради порятунку і збереження якого була створення репродукція цієї культурної спадщини. При описі даної події, Ж. Бодрійяр використовує поняття двійника, яке також позначає й копію, штучну річ, яка відмінна від оригіналу. У даному випадку, створення копії, також призвело до відсутності відмінностей «двійника достатньо, щоб обидві печери стали штучними» [2, с. 27].

І третій приклад, що наводить Ж. Бодрійяр, це мумія фараона Рамзеса II, яку прагнуть врятувати західні вчені. Тут Ж. Бодрійяр справедливо робить наступне застереження, яке і підкреслює силу симулякрів «Рамзес нічого для нас не значить, і лише тільки мумія має незмірну цінність, так як вона є те, що гарантує сенс накопиченню» [2, с. 27]. Він вказує на те, що історична цінність постаті Рамзеса II поступається його мумії, що сприймається не як його останки, а як копія. З точки зору західної раціоналістичної науки, відновлення мумії постає як «реставрація видимого порядку, в той час як бальзамування було міфічною роботою, метою якої було зробити прихований

вимір безсмертним» [2, с. 28]. Для європейської культури мумія фараона є традицією культури і носить частково містичний характер. Адже засоби масової інформації популяризують не тільки історичні факти та культурну спадщину Стародавнього Єгипту, а й легенди про «прокляття фараонів», що поширюють кінофільми. Тому і сприйняття мумії носить не сакральний характер, фараона як намісника Бога на землі, а як символічний пам'ятник культури стародавньої цивілізації.

Як що провести компаративістський аналіз цих трьох прикладів, які наводить Ж. Бодрійяр, можна дійти таких висновків. По перше, є моменти, які їх об'єднують – усі приклади є культурними пам'ятниками світового значення, первісності і стародавніх цивілізацій. Питання виникає тільки щодо племені Тасаді, але, навіть якщо воно є симулякром, то він був створений з орієнтацією на культурну цінність. Всі ці пам'ятники хронологічно не відповідають нашому часу, тобто, мається вже певна відмінність у сприйнятті і розкритті суті даної спадщини.

Усі три приклади мають однакову «руйнівну» силу симулякра: коли пам'ятник суперечить реальності і своїй сутності, змінюється його первісний зміст. Так, плем'я ніколи не взаємодіяло з іншими культурами (не було таких процесів як асиміляція, дифузія, конфлікт, і т. ін.), воно розвивалося за своїми внутрішніми законами (і вченим не вдалося провести паралелі з іншими племенами). Відкриття племені знищує його і робить симулякром. Печера Ласко під впливом (просто присутністю людини в ній) сучасного світу стала фізично знищуватися та втратила не тільки свою первинну цілісність, але й суттєвість. Копія печери постає як подоба, що не спроможна передати первинний задум її творців. Мумія фараона, знову таки втрачає всю свою сакральність в сучасності і руйнується в результаті фізичного та тимчасового впливу. Сама мумія є копією фараона, що творив історію давнього Єгипту, але у сучасному світу прояви копії подолали образ історичної особистості фараона.

Висновки. Отже, філософська спадщина Ж. Бодрійяра постає як суперечливе питання для сучасного філософського дискурсу. Це пов'язано з самою проблематикою, якою займався Ж. Бодрійяр, і тим ракурсом, у якій він переводить онтологічні питання. Для опису нового соціального простору Ж. Бодрійяр застосовує поняття симулякр, яке він використовує не як античні мислителі у онтологічному ракурсі, а в просторі сучасної соціальної реальності.

Необхідно зазначити, що у Ж. Бодрійяра, перехід від онтологічного до соціального має подвійний характер, оскільки показує не тільки взаємозв'язок ідеї (суті) речі і її матеріального становища, він їх поєднує. Копія речі спроможна розкрити існування порядку симулякрів, так як копія не несе тієї первинної суті речі, що містить оригінал. Взаємодія копії та оригінала, показує ілюзорний характер не тільки чуттєвого, матеріального світу, але й сенсу, який втрачається. Копія, що створюється для збереження оригіналу, також не здатна зберегти ідеальну чи матеріалу первинність. Наслідком створення простору симулякрів постає не лише їхнє домінування, але й руйнування дійсності.

Тема симулякра в сучасній дійсності залишається відкритою для філософського дискурсу. Розробка цілісного (еволюція поняття у рамках усіх робіт Ж. Бодрійяра), комплексного (у межах філософії постмодернізму та трансформацій поняття симулякр), історичного (звернення до античної філософії, традиції Платона та розвитку поняття на протязі всього часу до сьогодення) підходів щодо поняття симулякр дозволить простежити його варіативність та сутність у подальших дослідженнях.

Література

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр ; [пер. с фр. С. Н. Зенкин]. — М. : «Добросвет», 2000. — 387 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Жан Бодрийяр ; [пер. с фр. О. А. Печенкина]. — Тула : Тульский полиграфист, 2013. — 204 с.
3. Грицанов А.А. Жан Бодрийяр / А.А. Грицанов, Н.Л. Кацук. — Мн. : Книжный Дом, 2008. — 256 с.

4. Дьяков А. В. Жан Бодрийяр: Стратегии «радикального мышления» / А.В. Дьяков. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. — 357 с.

5. Зінченко Н. О. Теорія симулякра Ж. Бодрийяра: історико-філософський аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Н.О. Зінченко. — К., 2011. — 18 с.

6. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. — СПб. : Алетейя, 2000. — 347 с.

7. Печенкина О.А. Божественная ирреферентность образов в философии симулякров Жана Бодрийяра [Электронный ресурс] / О.А. Печенкина. — Режим доступа : <http://www.simulacrum.h16.ru/files/text/refer.pdf>

8. Печенкина О.А. Этика симулякров Жана Бодрийяра (анализ постмодернистской рецепции этического) / О.А. Печенкина. — Тула : Тульский полиграфист, 2011. — 204 с.

9. Феррони В. В. Теория «симулякров» Ж. Бодрийяра: «Ностальгия по настоящему» / В.В. Феррони // Вестник Воронежского государственного университета. Серия. Гуманитарные науки. — 2001. — № 2. — С. 223—235.

Концепт «симулякр» в философском дискурсе Ж. Бодрийяра

Е. Скалацкая

Статья посвящена рассмотрению вариативности понятия «симулякр» в философии Ж. Бодрийяра. Традиционные представления о симулякре, идущие от идеализма Платона, получают новую трактовку в работах постмодернистов. Ж. Бодрийяр перенес рассмотрение данного понятия из онтологического ракурса в социальное пространство. Он обосновал многогранность проявлений симулякров, показал процесс зависимости копии и оригинала (соотношение материального и сущностного компонентов). Различие между копией и оригиналом всегда существенно и влечет за собой уничтожение оригинала и доминирование пространства симулякров.

Ключевые слова: *воображаемое, гиперреальное, копия, онтология, порядок симулякров, постмодернизм, реальное, симулякр, социальный порядок.*

THE CONCEPT «SIMULACRUM» IN THE PHILOSOPHY OF JEAN BAUDRILLARD

O. Skalatska

The article is devoted to the variability of the concept "simulacrum" in the philosophy of Jean Baudrillard. Traditional notions of simulacrum, reaching from the idealism of Platon, get a new interpretation in the works of post-modernists. Jean Baudrillard postponed the consideration of this concept from ontological perspective in the social space. He explained the diversity of manifestations of simulacrums, showed the process according to the copies and original (the ratio of the material and the essential components.) The difference between the copy and the original is always much and leads to the destruction of the original space and the dominance of simulacrum.

Key words: *imaginary, hyperreal, copy, ontology, the order of simulacrum, postmodernism, real, simulacrum, social order.*